

SZEMLE

Kisebbségek kultúrája

A pécsi német sajtó múltjából: *Fünfkirchner Zeitung* (1870-1906)

*Brandt, Juliane: Die „Fünfkirchner Zeitung“ 1870-1906. = Spiegelungen.
5. Jg. 2010. 2. no. 141-153. p.*

A 19. század gazdag pest-budai/budapesti vagy pozsonyi német sajtóján túl más hazai (Erdélyt nem számítva, a szűkebb magyarországi) régiók elszórt termésének feltárásával nagy mértékben adós a sajtótörténet. (A nyelvileg osztatlan bibliografikus feltárást Busa Margit 1887-ig vezetett *Magyar sajtóbibliográfiája* / 1986-1996, folytatásában pedig, már nyelvre orientáltan, Rózsa Mária áttekintése: *Deutschsprachige Presse in Ungarn 1850-1920* / Berichte und Forschungen : Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im Östlichen Europa, 9.; 11.: 2001; 2003, kínálja.) Ebből az adósságból törleszt – pécsi vonatkozásban – a müncheni Délkelet-Európa Intézet munkatársának lapelemzése, amelyet a baranyai székhely Európai Kulturális Főváros-programjához kapcsolódva készített el.

A politikai-kulturális sajtótermékeknek szilárd közönséget adó városi nyilvánosság kialakulása az átlagos fejlettségű vidéki centrumokban áthúzódik a modernizációs lendület kiegyezés utáni időszakára. Az egymással versengő lapalapítások nagyjából egy időben veszik célba a nyelvében még most is német avagy egyre inkább magyar olvasótábort. A nyelvi bázisát tekintve a század utolsó harmadában már folyamatosan szűkülő német közönség 1870 körül ezekben a városokban olvasási szokásainál fogva talán még mindig valamivel biztonságosabban tart el egy-egy állandó lapot, mint magyar megfelelője. Pécsen különösen szembeszökő ilyen szempontból a tanulmányban is idézett statisztikai adatok szerint a német és a magyar nyelviség növekvő aszimmetriája: 1880-ban 17-ről 1910-ben 13 %-ra csökkent a német polgári, illetve értelmiségi olvasók aránya, ezzel szemben az iparos- és munkásrétegnél mérsékeltőbb a változás. Pécsen ugyan már a 60-as években éledezik a magyar sajtó (*Pécsi lapok*, *Pécs-baranyai lapok*), közel négy évtizedes folyamatosságát tekintve mégis egyelőre a közvetlen előzmények nélkül indított, 1870-től megjelenő *Fünfkirchner Zeitung* tör az élre, bár hamarosan a *Pécsi Figyelő* (1873-1902) is a nyomába szegődik. A nyelvi dimenzióváltás az 1880-as éveken túl mindenestre már nem várat magára. Korai német előzmény gyanánt egyébként ismert

egy hetilap-engedély dokumentuma 1832-ből (tényleges megjelenése kérdéses), továbbá egy 1848-as sajtótermék, amely már a későbbi újság címét megelőlegezve él Jellasics bán őszi bevonulásáig. Ez évből hasonlóan rövid életű magyar kiadványt is számon tart a sajtótörténet.

*

A hetente kétszer megjelenő *Fünfkirchner Zeitung* beköszöntő vezércikke a kiegyezés szellemének elkötelezett, liberális és feltétlen kormánypárti, magyar lap társaival nyilván egyező vonalat hirdet meg. Ezt folyamatosan demonstrálja is mind szigorúan osztrák-magyar szemhatáru politikai hír- és kommentáryanagával, mind pedig a helyi és regionális aktualitások tálalásával. Nem marad el a tudósítás, sem a kommentálás a tiszaezslári vérvád eseményeiről és a kapcsolódó per megnyugtató kimeneteléről. A nemzetközi horizontot illetően az elemzés említi a francia politika iránti rokonszenvet, illetve a distanciát Németországgal vagy Oroszországgal szemben. Ezeket a hangsúlyokat természetesen csak más, főként (a tanulmányban említett) magyar lap társakkal egybevetve lehetne konkrét formában értékelni. Ugyancsak egy átfogó mezőny tükrében lehetne nyomon követni a politikai anyag formálásmódját: mit, hogyan vesz át központi lapokból, Budapestről vagy Bécsből, mekkora késéssel.

A *Fünfkirchner Zeitung* különös eredetiségét megjelenési helyénél fogva természetesen lokális és regionális tematikájának kialakítása adja. E tekintetben is természetesen az összehasonlító vizsgálat vezethetne tovább: milyen árnyalatok, hangsúlyok adódnak vajon abból, hogy figyelmét a német kultúrával bíró olvasóra orientálja. J. Brandt lap-portréja, helyesen, erre a helyi-regionális tematikára összpontosít. E szerint olvasója folyamatos betekintést nyerhetett a városigazgatási ügyekbe, figyelemmel követhette a társasági, a kulturális élet folyó eseményeit, értesülhetett a környező iparosodás, a mecseki szénbányászat vagy a vasútépítés fejleményeiről. Szó esik a városban újonnan letelepített német bányamunkásokról, akiknek a jelenléte más jövevényekkel együtt talán hozzájárult ahhoz, hogy Pécs németajkú lakossági arányát (1890-ben: 19%-ra!) átmenetileg ismét feljavítsa.

A szerző leleményes módon belenézett J. H. Schwicker budapesti főgimnáziumi egyszersmind műegyetemi tanár egykorú, sajnálatosan ritkán használt művelődéstörténeti kézikönyvébe (*Die Deutschen in Ungarn und Siebenbürgen*, 1881, 3. kötet), amely akkor még fiatal pécsi német lapunkat vidéki társai sorában a „jobb” színvonalú orgánumok közé sorolja. J. Brandt is úgy értékeli: a város és a környék életének bemutatása valamelyest a lokális perspektíva fölé emelkedő, szélesebb körben tájékozott szemlélettel valósul meg, ami gyakori gunyoros képbeállításában

is megnyilvánul. Mint például a városi bálokon megjelenő a falusi sváb legények nagyzásával kapcsolatban, vagy visszatérően a pécsi vízellátás és csatornázás visszamaradott állapotainak ostorozása során. A más ügyekben is problematikus városfejlesztés témájában a lap észrevételezi az illetékesek nemtörődömségét és lustaságát. Úgy tűnik, a lap legkevésbé eredeti anyaga a helyi amatőr verselők (sok hölgygel) szerény produktumaiban testesül meg, ami azonban nem a szerkesztő hibája. J. Brandt e tekintetben támaszkodik Szendi Zoltán irodalmi szempontú lap-tanulmányára, amely a *Kultur://Übersetzung – Wissens- und Kulturtransfer im Netzwerk der Österreich-Bibliotheken* c. gyűjteményben jelent meg (Bécs, 2007).

A magyarországi politika és a közélet eredeti dualista szellemű konszenzusa a 70-es évek derekától a Negyvennyolcas Függetlenségi Párt kormányra kerülésével lassan szétfoszlik. A közvélemény széles egészét magával rántó magyarosító hullám próbára teszi az egyébként patrióta és magyarbarát beállítottságú városi németység önértékelését, miként állásfoglalásaiban a sajtóját. A *Fünfkirchner Zeitung*, nyilván hasonlóan más német lapokhoz, 1882 körül a határokon túl élő németek sorsáért aggódó anyaországi csoportok felélénkült vádjaira a legserényebben zárkózik fel az országos magyar felháborodáshoz és tiltakozáshoz, élénken és akár túlzó formában is bizonygatva: a németek például Pécssett elnyomatást nem szenvednek, más oldalról a magyarországi németység soha nem is kívánt az országközösségből elkülönülni; Pécssett például nincs család, amelyben valaki a magyart ne beszélne, az iskolában már a 60-as években áttértek a magyar tanyelvre, a miséket magyarul celebrálják stb. Az érvelések ön-ellentmondása nyilvánvaló: az anyanyelvhasználat bekerítése mellett „elnyomatásban” ugyan nincs részük, német identitásuk lassan mégis ebek harmincadjára kerül. Német színházi előadásra 1879-ben utolsó alkalommal kerül sor a városban. A német misézést a plébániatemplom esetében ténylegesen 1886-ban kísérlik meg a városatyák újra felszámolni. A tanulmány szerző ezekhez a részletekhez bevonja vizsgálódásába Márkus Annamária tanulmányát: *A pécsi németiség asszimilációja és a sajtó (1860-1890)*, a Tanulmányok Pécs történetéből 18. kötetéből (2006).

*

Maga a *Fünfkirchner Zeitung* is „természetes halállal” múlik ki a visszafordíthatatlan magyarosodás folyamatában. Ennek ütemét előrajzolja szerkesztőinek pályafutása. Családi vállalkozásról van szó: a lapot a Morvaországból, izraelita háttérből bevándorolt Joachim Gutmann, majd fia: Ludwig jegyzi. Lenkei-re magyarosítanak 1881-ben, majd Lenkei Lajos 1893-ban lapja magyar párhuzamát is elindítja (*Pécsi Újság*), mellyel azután betársul az egy évvel előbb indult *Pécsi Napló*-ba. A másik fiú Len-

kei Henrik néven Budapesten magyar irodalmi szerzőként válik ismertté. A németzsídó értelmiség fellépése a 19. század osztrák és magyarországi német sajtójában eléggé általános jelenség, mint letelepedése a városokban egyébként is. Ugyanez a réteg hazai térfélen a század végén már a magyarosodásban jár élen. Lenkei Lajos a német és a magyar lapot (bebiztosítva magát a jövő számára) párhuzamosan szerkeszti, majd a *Fünfkirchner Zeitung*-ot 1906-ban, hivatkozással olvasóközönsége alapos megfogyatkozására, érzékeny búcsúval, de szabad akaratából beszünteti.

Komáromi Sándor